

Олександр Добржанський (Чернівці)

ВІД Є. ГАКМАНА ДО М. ВАСИЛЬКА. УКРАЇНСЬКІ ДЕПУТАТИ ВІД БУКОВИНИ В АВСТРІЙСЬКІЙ ДЕРЖАВНІЙ РАДІ (1861–1918 рр.)

Яскравою сторінкою в історії українського парламентаризму стала діяльність українських депутатів від Буковини у вищому представницькому органі влади Австрії Державній Раді (Reichsrat).

Державна Рада Австрійської імперії розпочала роботу в 1861 році. Цього ж року Буковина остаточно відокремилася від Галичини і стала окремим коронним краєм держави зі своїм крайовим статутом, місцевим сеймом та органами політичної влади на чолі з президентом.

Після перетворення Австрії в Австро-Угорщину Рейхсрат став парламентом австрійської частини імперії Ціслеїтанії. Він складалася з двох палат – палати панів і палати депутатів. Перша в різні часи налічувала від 150 до 300 чоловік¹, яких призначав особисто імператор. До другої депутатів обирали. Спочатку з представників місцевих сеймів, а після 1873 р. шляхом виборів за куріальною системою. В 1907 р. були запроваджені загальні вибори. Кількість депутатів у нижній палаті також зазнавала змін. 1861 р. обрали 323 депутати (з них 203 від австрійських земель), а в 1907 р. вже 516². Головними функціями австрійського парламенту були: 1) ухвалення державного бюджету; 2) контроль за дією адміністративних органів (через різного роду депутатські запити); 3) розробка і ухвалення законопроектів. (Остаточо закони вступали в дію після підписання їх імператором).

Як окрема коронна земля імперії Буковина мала своїх представників у парламенті. Серед них були й українці. З 1862 по 1873 рр. членом палати панів був єпископ, а потім митрополит Євген Гакман, українець з Вашківців. Є відомості, що спочатку його прізвище було Топорюк³. Він одна з найвидатніших постатей в історії православної церкви Буковини. Його зусиллями буковинську єпископію було підвищено в ранг митрополії. Чимало зробив о. Євген для заснування Чернівецького університету, хоча й не дожив до його відкриття. Заслугою Євгена Гакмана є намагання однаково визнавати права і українців, і румунів у православної церкві. Без перебільшення можна сказати, що Євген Гакман стояв біля витоків буковинської толерантності і буковинської міжнаціональної злагоди.

Під час перших виборів до нижньої палати парламенту в 1861 р. депутатом був обраний українець уродженець Заставни Георгій Турецький⁴. Однак, не маючи належної підготовки, він не міг брати активної участі в роботі парламенту.

Після цього довгий час українці взагалі не мали змоги обрати своїх депутатів. Це пояснювалося низькою національною свідомістю переважної більшості українських селян, тиском з боку владних структур та заможних верств, недосконалим виборчим законодавством. Однак поступово на Буковині розвинувся український національний рух, українці створили власні національно-культурні і політичні товариства. Вже виборча кампанія 1891 р. провадилася українськими національними силами організовано і продумано, що дало позитивні результати. Депутатом парламенту було обрано представника українського політичного товариства «Руська Рада» В. Воляна⁵. Значною мірою на вибір вплинув особистий високий авторитет останнього на Буковині. Нагадаємо, що В. Волян був багаторічним директором крайової лікарні, доктором медицини, професором Чернівецького університету. 1897 р. депутатом палати депутатів став представник українського народовства Сидір Винницький. Однак у 90-х роках ХІХ ст. українські депутати від Буковини ще не мали чітко визначеної політичної лінії поведінки в парламенті, досить часто міняли союзників, не проявляли особливої активності. Наприклад, В. Волян ввійшов до парламентського клубу автономістів Гогенварта, до якого належали і румуни. Цей клуб об'єднався з польсько-німецькою проурядовою коаліцією, яка не допускала впровадження виборчої реформи на демократичних засадах, розширення прав окремих націй.

Новий етап в діяльності українських парламентарів наступив 1899 р., коли замість померлого Василя Воляна депутатом по виборчому округу Вижниця, Путила, Вашківці, Станівці, Кіцмань, Заставна було обрано Миколу Василька⁶. Він належав до знатного українського буковинського боярського роду, більшість представників якого зволощилася (зрумунізувалася) в часи Молдавського князівства. На його біографії слід зупинитися окремо.

Народився М. Василько 24 березня 1868 р. в селі Слободзія-Комарівці Сторожинецького повіту на Буковині. До 10 років він виховувався вдома під керівництвом матері в румунсько-німецькому дусі, а 1878 р. батьки відправили його до Відня на навчання в престижному закритому навчальному закладі Терезіанум. Юний Микола Василько вже тоді завів знайомства з багатьма однолітками, які пізніше стали впливовими людьми в внутрішній та зовнішній політиці Австро-Угорської імперії.

Після закінчення Терезіануму Василько вступив до Чернівецького університету і став студентом правничого факультету, де навчався до 1891 р.⁷. 90-ті роки стали надзвичайно важливими з точки зору ідейної еволюції М. Василька. Поступово він зближується з українським табором, згадавши про своє українське коріння. Великий вплив на нього в цей час справили В. Волян, який був одружений на рідній тітці М. Василька.

На виборах 10 грудня 1899 р. М. Василько обирався як представник русинів (українців), за нього віддали голоси всі виборщики Вижицько-Станівсько-Кіцманського виборчого округу. Вже перший виступ його в парламенті засвідчив, що українці отримали талановитого політика. Це сталося 1 березня 1900 р. Щоб добитися слова, М. Василько домовився з молодочехами, які поступилися йому чергою. Його виступ був позначений ґрунтовністю і багатоплановістю. Він торкнувся таких важливих тем, як недостатнє фінансування громадських робіт в краї, бездіяльність товариства Крайової культури, автохтонності українського та румунського населення краю, наголосивши на тому, що Буковина ще в часи Володимира Великого входила до складу Київської Русі, а потім належала до Галицького князівства. Крім того М. Василько підняв питання про розвиток освіти українською мовою і створення в Буковині українських гімназій, про засилля румунського елементу в управлінні Буковинською православною митрополією і необхідність направляти в українські села священиків, які володіють українською мовою, про зміни в митній політиці Австро-Угорщини, які б розширили можливості прикордонної торгівлі на Буковині, про необхідність організації судноплавства по Дністру, про суперництво двох українських партій (народовців і москвофілів) тощо. М. Василько зумів привернути увагу поважного зібрання до проблем Буковини. Після його виступу впродовж кількох днів тривала дискусія, в якій взяли участь депутати барон Гурмузакі, др. Стефанович, Лупул. М. Василько давав їм аргументовані відповіді⁸. Враз він став популярним в австрійському парламенті як вправний оратор і розсудливий політик, який піклується про поліпшення економічного стану рідного краю та про забезпечення національних прав українського народу в Австро-Угорщині.

В грудні 1900 р. відбулися нові вибори до парламенту. Від українців Буковини депутатами стали М. Василько і Є. Пігуляк. Однак спочатку вони мало співпрацювали у парламенті, бо М. Василько в той час вважав себе старорусином (москвофілом), а Є. Пігуляк – народовцем. В результаті М. Василько об'єднався з галицькими депутатами Ю. Романчуком, В. Яворським, М. Королем, А. Косом і

разом вони утворили «Руський клуб», до якого увійшли як народовці, так і москвофіли. Є. Пігуляк відмовився вступати до цього клубу, підтримуючи союз з іншим українським депутатом від Галичини – О. Барвінським. Щоправда таке роз'єднання тривало недовго. 27 лютого 1902 р. під час обговорення в парламенті бюджету М. Василько виступив із знаменитою промовою, в якій найбільше піддав критиці кадрову політику віденського уряду за те, що він направляв до Чернівців різних чиновників, які абсолютно не розумілися на місцевих справах і не хотіли перейматися місцевими проблемами. Про президента, крайового суду Кляра, якого на Буковину прислали з Грацу М. Василько сказав: «Не потребуємо президента суду, що сидить у християнсько-німецькому товаристві, п'є там пиво і «робить» там політику. Ми потребуємо президента суду, що турбував би ся нашим краєм, нашими відносинами судовими, котрий інтелігенцію нашого краю притягав би, а не відтручав, як се тепер діє ся»⁹. Така різка критика призвела до того, що в Буковинському сеймі деякі політики спробували ізолювати М. Василька, не включивши його в жодну із сеймових комісій. Це викликало сеймову кризу. Однак розрахунки противників М. Василька не справилися. Його підтримали українські народовські депутати сейму, а сам Василько зробив ще один важливий політичний крок, перейшовши з москвофільського в народовський табір. Таким чином, після цього М. Василько і Є. Пігуляк почали діяти в парламенті разом, підтримуючи тісні стосунки з депутатами з Галичини.

Перші роки ХХ ст. позначилися надзвичайною активністю українських депутатів з Буковини. М. Василько і Є. Пігуляк подали декілька десятків різного роду інтерпеляцій, звернень, запитів до різних установ, в яких піднімалися болючі питання українства. Серед них особливо слід відзначити запити «Про призначення прокурорських чиновників у Чернівцях, які не володіють українською мовою» від 3 травня 1901 р., «Про неприйняття українських студентів у Чернівецькому університеті» від 26 лютого 1902 р., «Про ставлення до українських учнів у Другій гімназії м. Чернівців» від 21 березня 1902 р.¹⁰ та багато інших. Характерно, що вони торкалися як соціально-економічних, так і політичних та національних проблем краю. Чимало з цих звернень дали позитивний результат.

У 1905–1906 роках в Ціслейтанії жваво обговорювалося питання про запровадження загальних виборів до парламенту. Ця ідея знайшла чималу підтримку і на Буковині. По містах і селах краю, починаючи з другої половини 1905 р., прокотилися численні віча, збори, наради, на

яких висловлювалася підтримка введення загального, рівного, таємного і безпосереднього виборчого права до австрійського парламенту. Тільки в січні 1906 р. такі віча відбулися у селах Конятин, Кам'яна, Яблуниця, Берегомет-над-Прутом, Шипинці, Добринівці, Іспас, Нижні Станівці, Кабин, Оршівці, Розтоки, Черногузи тощо. Віча проходили надзвичайно урочисто. Крім вимог виборчої реформи, на них висувалися питання про відкриття українських шкіл, введення української мови в діловодстві, впорядкування відносин у православній церкві¹¹.

Затверджений імператором 1 грудня 1906 р. новий виборчий закон до парламенту викликав на Буковині загальне схвалення, хоча не всі демократичні норми в ньому були витримані до кінця. До виборів допускалися тільки чоловіки віком від 24 років. Претендентом в депутати могла бути особа віком від 30 років. За кожною національністю закріплювалася певна кількість місць. Новий виборчий закон забезпечував українцям Буковини 5 місць в парламенті.

1907 р. було проведено вибори до парламенту за новим виборчим законом. Вони показали зростання сили українського національного руху. Усі п'ять кандидатів-народовців (М. Василько, Є. Пігуляк, І. Семака, А. Лукашевич, М. Спикул) з першого разу стали депутатами. Вони набрали 33933 голоси, а їхні опоненти – москвофіли – тільки 10626¹².

В парламенті українські депутати від Буковини об'єдналися з українськими депутатами з Галичини і разом вони утворили «Український клуб». Головною вимогою цього клубу стало створення української автономії в рамках Австро-Угорщини, до якої мали б увійти Східна Галичина, Північна Буковина і Закарпаття. Однак 1909 р. буковинські депутати вийшли з «Українського клубу» утворивши окремий «Буковинський клуб» на чолі з М. Васильком. Головна причина цього, розходження у поглядах на парламентську тактику. Галицькі депутати вважали, що потрібно проводити конфронтаційну політику і силою вибивати рішення, які б мали користь для українців. Буковинські депутати, і особливо М. Василько, головний акцент робили на тактиці угод, компромісів, таємних домовленостей на особистому рівні. Вони вважали, що таке поведіння дасть більше користі. Однак, незважаючи на тактичні розходження, в більшості парламентських питань українські депутати діяли спільно. М. Василько в цей час найбільшу увагу приділив поборюванню москвофільства. Українські національні партії та товариства Буковини вели проти них активну боротьбу, неодноразово висували вимоги у представницьких органах влади силою припинити москвофільську агітацію. Зокрема, одна з таких інтерпелляцій була подана депутатом

Є. Пігуляком і товаришами 3 лютого 1909 р. на другому засіданні XVIII сесії рейхсрату, інша – депутатом А. Маликом та іншими на 14-ому засіданні XX сесії рейхсрату 9 грудня 1909 р.¹³ тощо. Але особливо великого розголосу набув виступ М. Василька у Рейхсраті 11 грудня 1909 р. Він заявив, що на початок XX ст. москвофільство в Галичині і на Буковині вже майже щезло. Існували тільки рештки «старорусинів» – «альтрутенів». Однак після революції в Росії та виборів 1907 р. в Австро-Угорщині москвофільство знову почало набирати сили в результаті підтримки його поляками в Галичині та надходження російських рублів. Виступаючи відзначив особливу роль депутата російської державної Думи В. Бобринського в інспіруванні москвофільського руху і закликав владу розпочати енергійну боротьбу проти цієї течії¹⁴.

Виступ Василька, а також його особисті звернення до влади справили враження. У травні 1910 р. вперше в історії герцогства Буковина австрійські власті провели акцію по закриттю одночасно кількох москвофільських товариств («Общество русских женщин», «Карпат», «Русско-православный народный дом», «Русско-православный детский приют», «Русско-православная читальня», «Русская дружина»), а також москвофільських бурс у Чернівцях і Сереті. Загалом послідовна антимосквофільська позиція українських депутатів парламенту від Буковини привела до того, що напередодні Першої світової війни москвофільський рух в краї майже перестав існувати, а національні партії значно зміцнили свої позиції.

1911 р. було проведено останні вибори до Рейхсрату Ціслейтанії. На Буковині вони пройшли досить спокійно. З величезною перевагою перемогли представники українських національних сил. Депутатами парламенту стали крім Миколи Василька, Антін Лукашевич – директор крайової ради, Ілько Семака – надрадник крайового суду у Чернівцях, Микола Спинул – народний вчитель, Степан Смаль-Стоцький – професор Чернівецького університету. 16 липня 1911 р. всі українські послы з Галичини і Буковини зібралися на нараду, на якій заснували Український парламентський союз. Головою його став К. Левицький, а заступником М. Василько.

В передвоєнні роки українські депутати з Буковини брали активну участь в обговоренні і вирішенні проблем, які мали велике значення для всього українства Австро-Угорщини. Вони активно включилися в боротьбу за український університет у Львові. Для тиску на владні структури використовували різну тактику. М. Василько чимало зробив особисто зустрічаючись з найвищими посадовими особами імперії, в

тому числі з імператором Францом-Осипом. Однак коли потрібно було, депутати з Буковини разом із своїми колегами з Галичини вдавалися і до радикальніших дій. Досить поширеним методом боротьби тоді стали обструкції. Так, під час засідань 1912 р., побачивши, що віденська влада не переймається університетським питанням, М.Василько започаткував обструкцію. Він говорив у бюджетній комісії понад 6 годин, потім із обструкційними промовами виступали Т. Окуневський, Є. Левицький. Своєрідним рекордсменом не тільки серед українських депутатів, але й усього парламенту став Л. Бачинський, який промовляв майже 14 годин. Спільні зусилля українців різних земель дали позитивний результат. У січні 1913 р. українські та польські депутати, за підтримки центральної влади нарешті уклали довгоочікувану угоду в університетській справі, в якій зазначалося: «Український університет буде засновано не пізніше 1916 р. законодавчим актом, який і визначить місце університету»¹⁵. Зазначена угода остаточно не вирішувала університетську проблему, але вона розцінювалася українською громадськістю як значний крок уперед і породжувала надію на мирне розв'язання проблеми.

Так само активно діяли буковинські депутати парламенту і в питанні про новий виборчий закон до Галицького сейму, про визначення зовнішньополітичних пріоритетів імперії, про фінансування військових витрат та багато іншого. Впродовж всього передвоєнного періоду зберігалися розбіжності в тактиці дій між основною масою галицьких і буковинських депутатів. Останні на чолі з М. Васильком традиційно займали поміркованішу позицію стосовно уряду, прагнучи послідовніше вести діалог з представниками влади через свого лідера.

З початком Першої світової війни більшість буковинських депутатів парламенту змушена була перебратися до Відня. Тут вони продовжували займатися політичною діяльністю, співпрацюючи з Головною Українською Радою, а з 30 квітня 1915 р. із Загальною Українською Радою (Заступником голови ЗУР став М. Василько¹⁶). Пізніше деякі буковинські парламентарі ввійшли до складу Української парламентської репрезентації. Однак між депутатами з Галичини і депутатами з Буковини продовжували існувати чималі суперечки. Врешті-решт останні 3–5 грудня 1916 р. об'єднались в окрему організацію – Союз українських парламентських та сеймових депутатів Буковини на чолі з М. Васильком¹⁷. Щоправда, деякі депутати працювали окремо. Наприклад, С. Смаль-Стоцький став активним членом Союзу Визволення України, займався викладацькою та виховною роботою у таборах українських військовополонених.

Найнебезпечнішим, звичайно, було становище депутатів, які залишилися в Чернівцях. Вони постійно були під загрозою репресій з боку російських окупантів. Наприклад, М. Спинула разом з кількома відомими особами інших національностей було заарештовано 3 вересня 1914 р. і відправлено в Сибір¹⁸. Американське посольство в Петрограді клопоталося про долю засланих буковинців. Майже 14 місяців заручники знаходилися в Тобольську. їх змогли повернути із заслання тільки в 1916 р. через шведський червоний хрест.

В умовах війни головними напрямками діяльності буковинських парламентарів були: інформувати австрійську і німецьку пресу про український народ, видавати меморандуми, звернення, політичні брошури, газети і поширювати їх в політичних колах Австро-Угорщини; вимагати звільнення незаконно арештованих та інтернованих, захищати українське духовенство, надавати можливість біженцям повернутися до рідних домівок; добиватися утворення окремого українського коронного краю в рамках Австро-Угорщини та незалежної української держави з територій, що входили до складу Росії та ін.

Відомо, що під час переговорів у Брест-Литовську 1918 р. М. Василько справляв чималий вплив на керівника австрійської делегації О. Черніна. 6 лютого 1918 р. останній записав у своєму щоденнику: «Ввечері приїхали в Брест. Візнер відмінно і без утоми працював; становище стало більш зрозумілим ще й тому, що вчора приїхав лідер австрійських русинів, Микола Василько. І хоча він, мабуть захоплений тією роллю, яку тепер грають у Бресті його російсько-українські товариші, висловлюється тут більш національно шовіністично, ніж раніш у Відні, нам все ж вдалося остаточно з'ясувати мінімум українських вимог»¹⁹. Значною мірою зусиллями М. Василька було підписано секретний протокол, який передбачав створення у майбутньому окремого українського коронного краю у складі Австро-Угорщини. На жаль, під тиском польських політичних сил ця ідея так і не була втілена в життя.

Загалом, українські депутати австрійського парламенту від Буковини на початку ХХ ст. були відомими і досвідченими політиками, які професійно працювали у вищому представницькому органі Ціслейтанії, справляли суттєвий вплив на розробку законодавчих актів, їх обговорення та прийняття. В їхньому полі зору крім загальноавстрійських, постійно перебували загальноукраїнські та буковинські проблеми. З розпадом Австро-Угорщини всі вони стали активними діячами визвольних змагань українського народу в 1917 – 1920 рр., розбудови УНР та ЗУНР.

-
- ¹ Государственный строй и политические партии в Западной Европе и Северо-Американских Соединенных Штатах. – СПб, 1903. – С. 29.
- ² Лозинский С. Царствование Франца-Иосифа. – Петроград, 1916. – С. 68, 178.
- ³ Архив внешней политики Российской империи (АВПРИ). – Ф. №151. Политический архив. – Оп. 482. – Спр. 1616. – Арк. 30 зв.
- ⁴ Wagner R. Der Parlamentarismus und nationale Ausgleich in der ehemals osterreichischen Bukowina. – Munchen, 1984. – S. 38.
- ⁵ Parlamentsarchiv. (Wien). Fragebogen an die P.T. Herren Reichsratsabgeordneten Basilius Wolan. – S. 1-2.
- ⁶ Parlamentsarchiv. (Wien). 8. Fragebogen an die P.T. Herren Reichsratsabgeordneten Nikolaj Ritter von Wassilko. – S. 1.
- ⁷ Norst A. Alma Mater Francisko-Josephina. – Czernowitz, 1900. – S. 131.
- ⁸ Василько М. Справозданє посла Николая рицаря Василька о его деятельности в державній думі і в крайовому сеймі в роках 1898 до конца 1900. – Чернівці, 1902. – С. 3-25.
- ⁹ Василько М. Посольська діяльність в державній раді і в крайовому сеймі в роках 1901–1903. – Чернівці, 1904. – С. 45.
- ¹⁰ Там само. – С. 93, 96.
- ¹¹ Буковина. – 1906. – 7 січня–13 лютого.
- ¹² Haus-Hof und Staatsarchiv im Wien. Interna XL. – Karton 223. – Die russische Aktion und unsere Gegenaktion in der ruthenische Frage in Galizien und der Bukowina. 1913. – S. 83.
- ¹³ Stenographische ProtokoUe uber die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des osterreichischen Reichsrates im Jahre 1909. XVIII. Session. Bd. 1. – S. 531; Stenographische ProtokoUe uber die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des osterreichischen Reichsrates im Jahre 1909. XX. Session. Bd. 1. – S. 778.
- ¹⁴ Stenographische ProtokoUe uber die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des osterreichischen Reichsrates im Jahre 1909. XX. Session. Bd. 1. – S. 953–959.
- ¹⁵ Державний архів Львівської області. – Ф.26. Львівський університет. – Оп. 13. – Спр. 545. – Арк. 37-39.
- ¹⁶ Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918. – Львів, 1928. – С. 154-156.
- ¹⁷ Там само. – С. 470-472.
- ¹⁸ АВПРИ. – Ф.135. Особый политический отдел. – Оп. 474. – Спр. 169. – Арк. 59.
- ¹⁹ Чернин О. В дни мировой войны. – М.; Петроград, 1923. – С. 265-266.